

VYSTRAŠENÉ DĚTI

ELIŠKA NOVOTNÁ

Názvem příspěvku nechci upoutat vaši pozornost na sklonku dlouhého a zajiště únavného dne, ale je věcným závěrem jednoho sociologického výzkumu, který jsme překvapeně museli učinit nad rámec verifikované pracovní hypotézy.

Výzkum se uskutečnil v době od listopadu 1993 do února 1996, samotný sběr dat jsme provedli na sklonku školního roku 1993/94 a opakovaně po roce. Jeho zadavatelem bylo Jihočeské centrum vzdělávání pedagogů, které ho také spolu s referátem životního prostředí Okresního úřadu Č. Budějovice financovalo. Byl zadán v rámci vzdělávacího projektu zadavatele "Odborné a metodické základy vzdělávání pedagogů k výchově k trvale udržitelnému žití" a nazván "Účinnost ekologické výchovy učitelů základních škol". Vzdělávací projekt Jihočeského centra vzdělávání pedagogů spočíval ve tříletém setkávání jednou za měsíc učitelů základních škol v prostorách, které poskytla Pedagogická fakulta, za účelem vyslechnutí jednotlivých přednášek osobností a následné diskusi. Byl zahájen v lednu 1994 přednáškou brněnského sociologa Jana Kelera. K účasti na projektu se přihlásilo několik desítek učitelů, nebyl však dokončen a proto také náš sociologický výzkum nepokračoval ve školním roce 1995/96 třetím sběrem dat.

Výzkumným záměrem bylo ověřit účinnost zvoleného způsobu ekologického vzdělávání učitelů základních škol a výzkumným cílem bylo zjistit, zda existuje vztah závislosti mezi zájmem učitele o tento způsob ekologického vzdělávání a ekologickými postoji "jeho" žáků, přičemž pracovní hypotéza tento vztah předpokládala. Pracovně byly stanoveny tři indikátory ekologických postojů žáků, které představovaly dílčí výzkumné cíle, a to : důraz kladený na přírodu, schopnost uvažovat o situaci a vývoji lidstva, důraz kladený na odpovědnost člověka za svět. Použili jsme metodu experimentu s kontrolní skupinou, kdy experimentální soubor tvořili žáci ze dvou tříd učitelek účastnících se vzdělávacího projektu (1994 n = 46, 1995 n = 57) a kontrolní soubor žáci ze tří tříd učitelek stojících zcela mimo tento projekt (1994 n = 49, 1995 n = 43). Jednalo se o páté, resp. šestí třídy, ZŠ Trhové Sviny, ZŠ Horní Stropnice, ZŠ Šobrova v Písku a ZŠ Čechova v Českých Budějovicích. Zvolili jsme výzkumnou techniku analýzy dokumentů, které žáci v prostředí své třídy a školy za účelem výzkumu vytvořili. Standardnost situace sběru dat byla zajišťována stejným slovním navozením situace a následně stejným jednáním stejné osoby ve všech pěti třídách po oba roky; učitelka buď nebyla přítomna nebo zaujala roli pasivního diváka. Prvním dokumentem byl "Doba ve

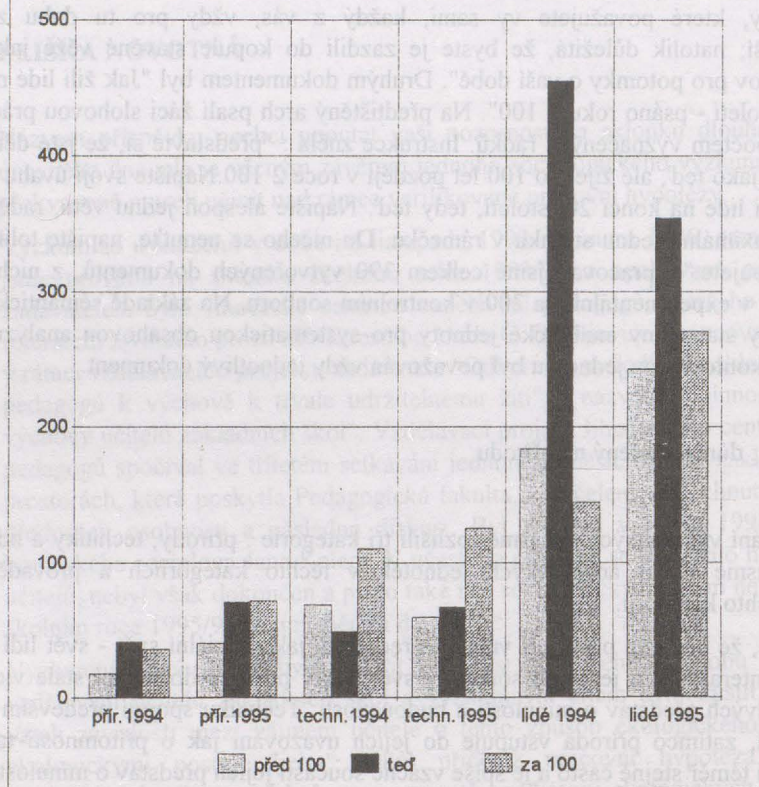
keré žiji - svědectví slov". Na předtištěný arch vpisovali děti 1 - 10 slov ke třem "dobám", tj. "teď", "před 100 lety" a "za 100 let". Instrukce zněla : "napište slova, příp. výrazy, které považujete vy sami, každý z vás, vždy pro tu dobu za nejdůležitější; natolik důležitá, že byste je zazdili do kopule stavěné věže jako svědectví slov pro potomky o vaší době". Druhým dokumentem byl "Jak žili lidé na konci 20. století - psáno roku 2 100". Na předtištěný arch psali žáci slohovou práci omezenou počtem vyznačených řádků. Instrukce zněla : "představte si, že jste děti, stejně staré jako teď, ale žijete o 100 let později v roce 2 100. Napište svoji úvahu o tom, jak žili lidé na konci 20. století, tedy teď. Napište alespoň jednu větu, raději více, ale maximálně jednu stránku v rámečku. Do ničeho se nenuťte, napište tolik, kolik potřebujete." Zpracovali jsme celkem 390 vytvořených dokumentů, z nichž 190 vzniklo v experimentálním a 200 v kontrolním souboru. Na základě sémantické analýzy byly stanoveny analytické jednoty pro systematickou obsahovou analýzu, přičemž za kontextovou jednotku byl považován vždy jednotlivý dokument.

1. indikátor : důraz kladený na přírodu

Při zpracování výzkumných dat jsme rozlišili tři kategorie : přírody, techniky a lidí. Zjišťovali jsme počet analytických jednotek v těchto kategoriích a prováděli srovnání těchto kategorií.

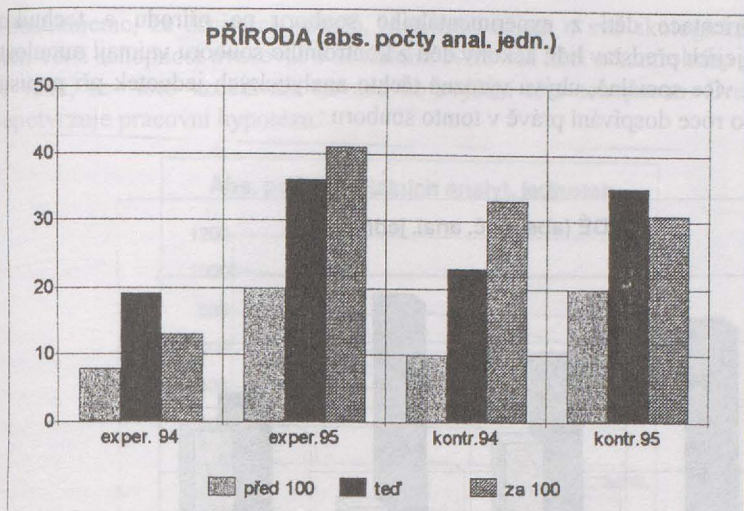
Zjistili jsme, že děti své prostředí vnímají především jako sociální svět - svět lidí a sociálních interakcí. To je jejich současný svět, který po roce dospívání stále více vtahují do svých představ o minulosti a budoucnosti. Techniku spojují především s budoucností, zatímco příroda vstupuje do jejich uvažování jak o přítomnosti tak budoucnosti téměř stejně často a je spíše vzácně součástí jejich představ o minulosti.

Absolutní počty analytických jednotek

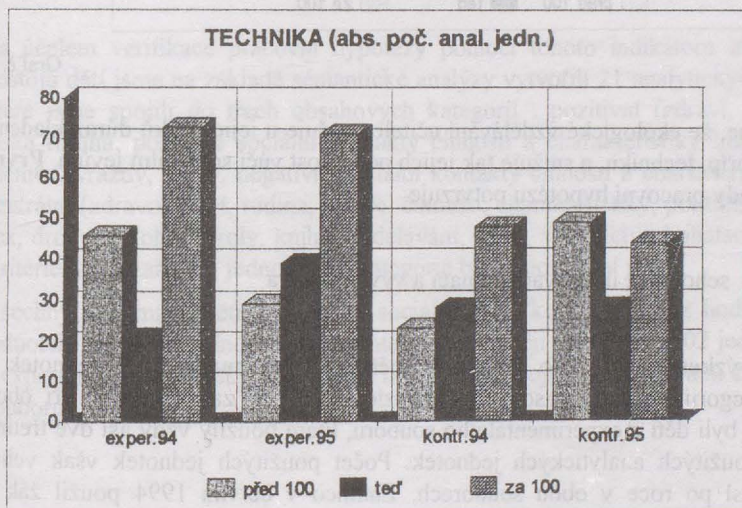
Graf č. 1

Děti z experimentálního souboru používali k vyjádření analytické jednotky z kategorie přírody častěji než děti z kontrolního souboru především do budoucna :

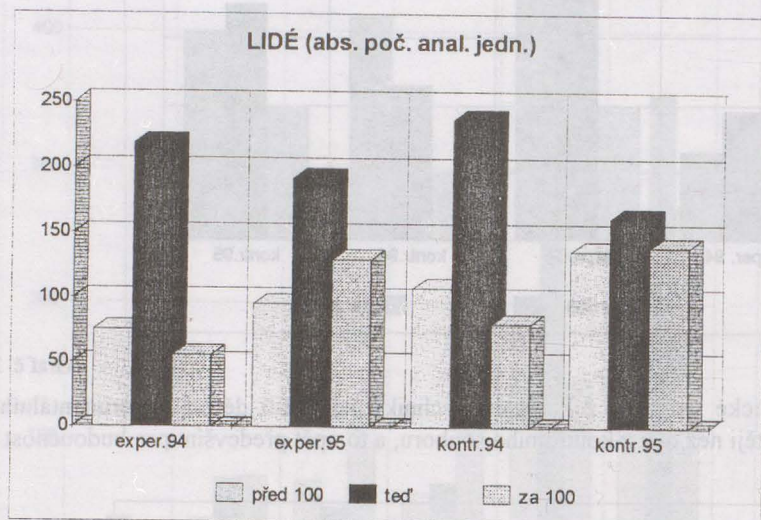
Graf č. 2

Také analytické jednotky z kategorie techniky používali děti z experimentálního souboru častěji než děti z kontrolního souboru, a to opět především pro budoucnost :

Graf č. 3

Výraznější orientace dětí z experimentálního souboru na přírodu a techniku "vytlačuje" z jejich představ lidi; ačkoliv děti z kontrolního souboru vnímají minulost a budoucnost více sociálně, ubývá výrazně těchto analytických jednotek při popisu současnosti po roce dospívání právě v tomto souboru :

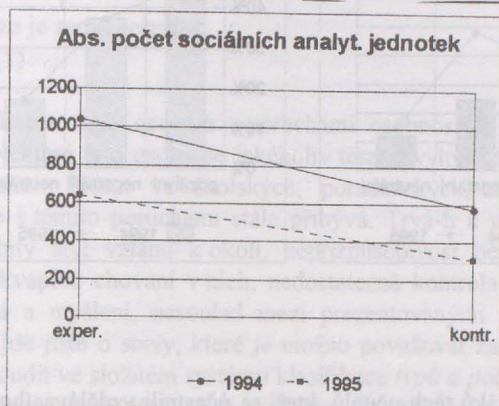
Graf č. 4

Konstatujeme, že ekologické vzdělávání učitele zvyšuje u jejich žáků důraz kladený na přírodu, příp. techniku, a snižuje tak jejich pozornost vůči sociálním jevům. **První indikátor tedy** pracovní hypotézu potvrzuje.

2. indikátor : schopnost uvažovat o situaci a vývoji lidstva

Pro účely výzkumu jsme tuto schopnost měřili počtem analytických jednotek v sociální kategorii ve dvou časových dimenzích ("ted'" a "za 100 let"). Při obou měřeních to byli děti z experimentálního souboru, které použily vždy asi dvě třetiny ze všech použitých analytických jednotek. Počet použitých jednotek však velmi výrazně klesl po roce v obou souborech. Zatímco v červnu 1994 použil žák z experimentálního souboru v průměru 14 jednotek a žák z kontrolního souboru v průměru 5 jednotek, bylo to v červnu 1995 jednotek 8 a 6.

Konstatujeme, že žáci těch učitelů, kteří měli zájem o své ekologické vzdělávání, měli větší schopnost uvažovat o sociálním světě než žáci z kontrolního souboru; zdá se však, že toto vzdělávání nevede ke zvýšení této schopnosti. Druhý indikátor nepotvrzuje pracovní hypotézu.

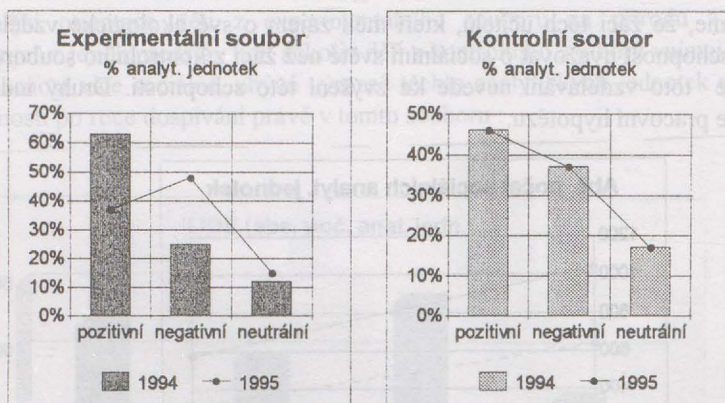

Graf č. 5

3. indikátor : důraz kladený na odpovědnost člověka za svět

Za účelem verifikace pracovní hypotézy pomocí tohoto indikátoru ekologických postojů dětí jsme na základě sémantické analýzy vytvořili 21 analytických jednotek, které jsme spojili do třech obsahových kategorií : pozitivní (zdraví, přátelství, láska rodina, pozitivní sociální kontakty činnosti a charakteristiky lidí), negativní (nemoc, vraždy, války, negativní sociální kontakty činnosti a charakteristiky lidí) a neutrální (zdravotnictví, rodina, rodiče, činnosti, charakteristiky, politika, masmédiá, sex, drogy, alkohol, školy, knihy, vzdělávání, sport, vlastnictví, bohatství, chudoba). Kritériem pro zařazení jednotky do kategorie bylo hodnocení jevu.

Všechny zkoumané děti z poloviny sociální svět "konstatují" bez hodnocení (829 jednotek) a pokud hodnotí (824 jednotek), pak častěji negativně (502 jednotek); děti z experimentálního souboru zaujímají hodnotící postoje častěji než děti z kontrolního souboru :

Graf č. 6

Konstatujeme, že u žáků těch učitelů, kteří se účastnili vzdělávacího projektu došlo po roce realizace tohoto projektu k výraznému poklesu pozitivních hodnocení a k výraznému vzestupu negativních hodnocení sociálního jednání; nárůst pesimismu jistě nesvědčí o důrazu kladeném na odpovědnost člověka za svět. Ani třetí indikátor nepotvrzuje výzkumnou pracovní hypotézu.

ZÁVĚR

Výzkumné poznatky nepotvrdily pracovní hypotézu o závislosti mezi ekologickým vzděláváním učitele a ekologickými postoji jeho žáků při zvolených indikátorech a otevřely řadu dalších otázek : vede skutečně ekologická výchova v základních školách k poklesu pozornosti věnované sociálním jevům ? Posiluje opravdu pocity bezmoci a pesimismu, vede k vystrašenosti ze světa lidí? Nebo tomu tak není a je třeba zkoušet hledat jinou metodiku zkoumání, ověřovat a porovnávat další postupy? Co vlastně rozumíme ekologickou výchovou, jaké jsou její postupy a cíle?